

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ

Abraham L. Udovitch'in "Orta Çağ İslam Dünyasında Ortaklık ve Kâr" Adlı Kitabının Tahlili

Rümeysa Demirkol*

Orta Çağ İslam Dünyasında ticari hayatın hareketliliği, ortaklık konusuyla yakından ilişkilidir. Abraham Udovitch'nin bu eseri; ticarî ortaklık konusunu detaylı olarak ele alan başlıca eserlerden biridir. Yazar bu eserinde, Orta Çağ İslam Dünyasında ortaklık konusunu üç ana tema ve üç mezhep üzerinden değerlendirmiştir. Ortaklıkta sınırlı yetki olan inan ortaklığı ve sınırsız yetki olan mufavaza ortaklığı ile mudarebe ortaklıklarını; Hanefi, Maliki ve Şafi mezheplerinin ana klasik metinleri üzerinden incelemiştir. Hanbeli ve Zahiri literatüründe değinilebilecek kapsamlı ve sistemli bir veri bulunmadığından esere kaynak olarak Hanefi, Şafi ve Maliki literatürünün VIII. ve XI. asır klasik metinlerini kullanmıştır. Eserdeki kaynak seçimlerinin bu döneme yoğunlaşmasının sebebini, VIII. ve XI. yüzyılda istihvan ve ıstıslah metodu sayesinde eserlerin rijitlikten uzaklaşması, bu eserlerin temel kaynaklar olması ve teori ile pratik bağının görece daha kuvvetli olması şeklinde belirtmiştir.

Yazar konuyu Hanefi mezhebinin tüccarın ihtiyaçlarına cevap vermekonusundaki titizliği ve istihvan-hiyel metotlarıyla fıkhî esnek bir yapı kazandırması sebebiyle Hanefi fıkhını merkeze alarak anlatmıştır. Temelde Orta Çağ'da ortaklığın işleyişini ve İslam hukuk teorisinin pratik ticari hayatla olan bağını ortaya koymaya çalışmıştır. Yazar konuyu İslam hukukunun klasik eserleri üzerinden anlatmış, yoruma nispeten daha az yer vermiştir. Batı hukuku ile İslam hukuku arasında benzerlik tespit ettiği yerlerde bu benzerliği analiz etmiştir. Başlıklar arası geçişler ve konu bütünlüğü kafa karışıklığına yer vermeyecek biçimdedir. Akıcı, anlaşılır bir dil kullanan yazar, girift bir konuyu rahatça anlaşılabilir bir şekilde anlatmıştır. Bu açıdan kitabın çeviri dilinde de benzer bir özverili tutum hakimdir. Yazarın konuları işlerken klasik eserlerde ilgili pasajlardan alıntılar yapması konunun klasik kaynaklarda işlenişini birebir görme noktasında önemlidir.

JEL Sınıflandırması: Y30, N23, N85

"Orta Çağ İslam Dünyasında Ortaklık ve Kâr"

Yazar : Abraham L. Udovitch

Çeviri : İsmail Bektaş

İstanbul : Albaraka Yayınları, 2019, 271 sayfa

ISBN : 9786058034051

* İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi İslam Hukuku Yüksek Lisans Öğrencisi

rmys.dmkl@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1213-8683>

Atıf/Citation: Demirkol, R. (2021). Abraham L. Udovitch'in "Orta Çağ İslam Dünyasında Ortaklık ve Kâr" Adlı Kitabının Tahlili, Maruf İktisat İslam İktisadi Araştırmaları Dergisi, 1(2), s.83-85.

• Geliş/Received - 5.09.2021 • Kabul/Accepted - 14.09.2021

Eser yedi ana bölümden oluşmuştur. Bu bölümler aşağıdaki şekildedir:

- I) Giriş
- II) Mülkiyet Ortaklığı
- III) Hanefi Mufâvaza Ortaklığı
- IV) Hanefi ‘Înân Ortaklığı
- V) Mâlîki Ortaklık
- VI) Commenda
- VII) İslam Hukuku: Teori ve Uygulama

Kitabın giriş kısmında yazar, Orta çağ araştırmaları esnasında hukukî metinlerin çokça olmasına karşın bu hukukun uygulamada nasıl bir karşılık bulduğuna dair kapsamlı bir esere rastlanılmamasını eleştirmektedir. Bu durumun commenda ve ortaklık uygulamalarının teori ve pratiği arasındaki ilişkinin incelenmesini zorlaştırdığından bahsetmektedir. Öte yandan bu eksiklik ticaretin nicel taraflarının da ortaya koyulmasını da imkânsız hâle getirmiştir. Dolayısıyla yazar ortaklık ve commenda akitleriyle ilgili nicel bir bilgi sunamamış, nitel veriler ile yetinmiştir. Burada İslam hukukunun teorisinin pratikle uyumunu, hiyel ve şurut literatürüne atıf yaparak açıklamıştır. Bölümün sonunda bir literatür değerlendirmesi ile kullanılan kaynakları ele almıştır. Yazar, Zahiri ve Hanbeli literatüründe bu konuda kapsamlı ve sistematik bir veri sunacak eser bulunmadığından Hanefi, Şafii ve Maliki literatür ile iktifa ettiğini burada ifade etmiş ve kullandığı Hanefi, Maliki, Şafii literatürden kaynakları detaylıca sunmuştur.

Hanefi ve Maliki mezhebinde ortaklık, şirketü'l-milk ve şirketü'l-akd olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kitabın ikinci bölümünde ortaklık türlerinden ilki olan ve bölüme adını veren mülkiyet ortaklığı ele alınmaktadır. Ortak mülkiyet düşüncesine erken dönem Maliki ve Hanefi eserlerinde açık bir biçimde rastlamak mümkün değildir. Ancak satır aralarında ya da derin/titiz okumalar sonucu ticarî ortaklık anlayışının yanı sıra mülkiyet ortaklığına atıf yapıldığı görülebilir. Hanefi ve Maliki fakihler nezdinde mülkiyet ortaklığı ticari ortaklıkta asgari düzeyde öneme sahiptir. Mülkiyet ortaklığı üzerinde en çok duran mezhep Şafii mezhebidir. Yazar, Şafii mezhebinin ortaklık konusunda yaklaşımını diğer mezheplerden ayıran şeyin temelinde Şafii'nin kâr sebebi olarak yalnızca mülkiyeti kabul etmesinin yattığını vurgulamıştır. Şafii'nin bu düşüncesi ortaklık sisteminin tamamını şekillendirmiş ve kısıtlı bir ortaklık modeli sunmuştur.

Kitabın “Hanefi Mufavaza Ortaklığı” isimli üçüncü kısmında ise mufavaza öncelikle kavramsal bir incelemeye tabi tutulmuş daha sonra ortaklığı oluşturan taraflar, sermaye ve akdin özellikleri açıklanmıştır. Burada yazar Hanefi mezhebinde sermayelerin kabulü noktasında tüm ortaklık türlerinin aynı hükme bağlı olmasına rağmen mufavaza akdinde ortak sermaye oluşumuna etki eden özel şartlar olması sebebiyle sermaye konusunu detaylı ele almıştır.

Mufavazanın aksine ortaklara büyük bir özgürlük alanı tanıyan, bu yönüyle mufavazadan daha uzun soluklu ortaklıklar sağlayan ve görece daha yaygın olan inan ortaklığı dördüncü bölümde Hanefi fıkhı

BOOK REVIEW / KİTAP DEĞERLENDİRMESİ

özelinde ele alınmıştır. Yine önceki bölümde olduğu gibi ilk olarak kavramsal inceleme yapmış daha sonra konuyu detaylıca incelemiştir. Yazar inan ortaklığı için katı şartlar belirlenmemiş olması dolayısıyla bu ortaklıkta örfün öne çıktığına sık sık atıflar yapmıştır. İnan ortaklığının mufavaza ortaklığıyla yer yer karşılaştırmalar yapılarak işlenmesi, konunun anlaşılmasına yardımcı olmuştur.

Yazar, Hanefi fıkhi açısından ortaklığı inceledikten sonra beşinci bölümde, "Maliki Ortaklık" başlığı ile konuyu Maliki fıkhi perspektifinden ele almıştır. Kaynak olarak mezhebin iki temel eseri olan Malik b. Enes tarafından yazılan Muvatta ve Sahnun b. Said et-Tenûhî'nin Müdevvenetü'l Kübra eserlerini kullanmıştır. Konunun başlangıcında Muvatta'nın ortaklık konusunda yer veremeyişine dikkat çekmiştir. Bunun sebebini ise, İmam Malik'in Muvatta'yı yazma amacının bütün konulara yer veren müstakil bir eser ortaya koymak değil Medine örfi fikhini sistematize etme hedefi ile açıklamıştır. Commenda ile ilgili bölümlerde başlıca ele alınacak olmasından bu bölümde yalnızca mufavaza ve inan ortaklıkları ele alınmıştır. Yazar terminolojik olarak aynı olsa da Maliki mufavaza ortaklığının Hanefi mufavaza ortaklığından tamamen farklı ve zıt olduğuna dikkat çekmiştir. Yazarın dikkat çektiği diğer bir nokta ise Maliki ortaklık ilişkilerinin her alanına etki eden eşitlik ve denge (tekâfu') prensibidir. Maliki fıkhi Hanefi fikhinden farklı olarak tüm gelir unsurları ve çıktılar arasında sıkı bir denge gözetir ve bu dengeyi bozacak tüm şartları reddeder. Ayrıca yazar burada Maliki mezhebinin ortakların ortaklık malındaki tasarruflarında özgürlük alanlarının değerlendirilme hassasiyetlerini öne çıkarmaktadır.

Yazarın "Commenda" olarak adlandırdığı altıncı bölüm; Hanefi fukaha arasında mudarebe, Şafii ve Maliki fukaha arasında kıraz/mukaraza olarak neşvünema bulmuş olan, en basit anlamıyla emek-sermaye ortaklığına ayrılmıştır. Yazar diğer bölümlerde olduğu gibi öncelikle kavramın kökenini incelemiş ve comendanın Arap yarımadasına özgü bir kurum olmasının kuvvetle muhtemel olduğuna vurgu yapmıştır. Mudarebe akdi hukukî işleyiş açısından diğer ortaklıkların aksine mezhepler arası büyük bir farklılık göstermemektedir. Bu akde en esnek yaklaşan mezhep olması dolayısıyla yazar konuyu Hanefi mezhebi temelinde anlatmış, Şafii ve Maliki mezheplerine ise gerekli gördüğü yerlerde müracaat etmiştir. Bu kısımda comenda tüm yönleriyle ele alınmıştır.

Son bölüm ise adeta İslam hukukunda kanunların pratikte ticari hayattan kopuk olmadığını ispat niteliği taşır. Yazar hiyel literatürünün varlığı, kabul gören ticari uygulamalar kıyas ile çatışınca istihsan uygulamasının devreye konulması örfün hüküm koymada muteber sayılması hatta ortaklık akdinde örfün kabul ettiği bir şeyin kıyasla çatışması durumunda kıyasın askıya alınması toplumun ihtiyaçlarını fikhin önemsedığının ve teori ile pratik arasında bir kopukluk olmadığını birer göstergesi olduğuna temas etmiştir. Buradan hareketle İslam hukukunun uygulama ile şekillenen bir hukuk sistemi sonucuna ulaşmıştır. Yazar Geniza kayıtları ile fıkhi metinleri arasındaki ortaklığa dikkat çekerek eserini sonlandırmıştır.